مجله دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی
سال نهم، شماره ۱۰۱، مهر ۱۴۰۵
ISSN: ۲۵۸۸-۶۹۶۷
www. jonahs.ir

بررسی رابطه بین سازگاری روانی-اجتماعی و انسجام خانواده در خانواده‌های دارای کودک استثنایی تحت پوشش مراکز آموزشی و توان‌بخشی شهر تهران

سکینه عزیزپور[۱]

[۱] گروه روانشناسی تربیتی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

چکیده

تولد و پرورش کودک استثنایی چالش‌های شناختی، هیجانی و اجتماعی فراوانی را بر سیستم خانواده تحمیل می‌کند که می‌تواند تعادل درون‌خانوادگی و کارکرد سازگارانه اعضای آن را به شدت تحت تأثیر قرار دهد. هدف پژوهش حاضر، بررسی رابطه بین سازگاری روانی-اجتماعی و انسجام خانواده در خانواده‌های دارای کودک استثنایی بود. این پژوهش با رویکرد کمی و به روش توصیفی-همبستگی انجام شد. جامعه آماری شامل کلیه والدین کودکان استثنایی (با نیازهای ویژه ذهنی، جسمی و طیف اوتیسم) تحت پوشش مراکز آموزشی و توان‌بخشی شهر تهران در سال ۱۴۰۴ بود که از میان آن‌ها تعداد ۲۲۰ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه سازگاری روانی-اجتماعی (RAS) و مقیاس انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده (FACES-IV) استفاده گردید. داده‌های جمع‌آوری‌شده با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و آزمون‌های استنباطی شامل ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه در نرم‌افزار SPSS تحلیل شدند. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که بین سازگاری روانی-اجتماعی والدین و انسجام خانواده رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که مؤلفه‌های سازگاری روانی-اجتماعی توان پیش‌بینی تغییرات انسجام خانواده را در این گروه دارا هستند. بر اساس یافته‌های این پژوهش، ارتقای سطح سازگاری روانی-اجتماعی والدین از طریق مداخلات روان‌شناختی و خانواده‌درمانی نقش کلیدی در تقویت انسجام، همبستگی و کاهش تعارضات ساختاری در خانواده‌های دارای کودک استثنایی ایفا می‌کند.

واژه‌های کلیدی: سازگاری روانی-اجتماعی، انسجام خانواده، خانواده‌درمانی، کودکان استثنایی، بهزیستی روان‌شناختی.

مقدمه

نهاد خانواده به عنوان نخستین و بنیادی‌ترین هسته اجتماعی، نقش بی‌بدیلی در شکل‌گیری شخصیت، رشد همه‌جانبه و تأمین سلامت روانی-اجتماعی افراد ایفا می‌کند (سیف‌نراقی و نادری، ۱۴۰۱). با این حال، هنگامی که فرآیند رشد و تکامل کودک با موانع ذاتی یا اکتسابی روبه‌رو می‌شود و کودکی با شرایط استثنایی متولد می‌گردد، تعادل پویا و کارکردی سیستم خانواده دچار اختلال جدی می‌شود (صبوری و همکاران، ۱۴۰۲). کودکان استثنایی طیف وسیعی از نیازهای ویژه جسمی، حسی، هوشی و شناختی را به همراه دارند که مراقبت از آن‌ها مستلزم صرف زمان، انرژی عاطفی، منابع مالی فراوان و تحمل فشارهای روانی مزمن از سوی والدین و مراقبان اصلی است (اسمیت و همکاران، ۲۰۲۳؛ میلر و جانسون، ۲۰۲۲). در چنین شرایطی، مواجهه مستمر با استرس‌ورزهای فرزندپروری استثنایی می‌تواند ظرفیت سازگاری روانی-اجتماعی والدین را به چالش کشیده و ساختار پیوندها، مرزها و انسجام درون‌خانوادگی را دستخوش بحران سازد (کریمی و همکاران، ۱۴۰۰؛ پارکر و همکاران، ۲۰۲۱). از منظر روان‌شناسی عمومی و رویکردهای نوین خانواده‌درمانی، سازگاری روانی-اجتماعی به توانایی فرد در انطباق با موقعیت‌های تنش‌زا، تنظیم هیجانات، حفظ کارکرد بین‌فردی سازنده و رضایت از زندگی اطلاق می‌شود، در حالی که انسجام خانواده نشان‌دهنده میزان پیوند عاطفی، همبستگی، مرزهای بین اعضا و میزان مشارکت آن‌ها در سیستم خانوادگی است (مینوچین، ۲۰۱۸؛ چن و همکاران، ۲۰۲۴). بیان مسئله اصلی پژوهش حاضر بر این فرض استوار است که والدین کودکان استثنایی به دلیل تجربه داغ ننگ اجتماعی، نگرانی‌های آینده فرزند و فشارهای فرساینده مراقبتی، غالباً در معرض خطر فروپاشی عاطفی، اضطراب مزمن، افسردگی و کاهش سطح سازگاری روانی-اجتماعی قرار دارند که این امر به نوبه خود می‌تواند پیوندهای عاطفی میان همسران و فرزندان را تضعیف کرده و موجب گسیختگی یا انعطاف‌ناپذیری ساختار خانواده شود (دلفانی و همکاران، ۱۴۰۱). اهمیت این پژوهش از آنجا آشکار می‌شود که خانواده‌های دارای کودک استثنایی به عنوان ارکان اصلی توان‌بخشی و آموزش این کودکان، نیازمند برخورداری از یک بستر پایدار عاطفی و انسجام ساختاری بالا هستند تا بتوانند بهترین خدمات حمایتی و تربیتی را ارائه دهند (گارسیا و همکاران، ۲۰۲۲). بررسی شکاف دانشی موجود نشان می‌دهد که اگرچه مطالعات فراوانی پیرامون مشکلات عاطفی والدین یا ویژگی‌های آموزشی کودکان استثنایی انجام شده است، اما پژوهش‌های کمی محدودی به بررسی هم‌زمان مکانیسم‌های ارتباطی میان سازگاری روانی-اجتماعی والدین و سطوح انسجام خانواده با استفاده از الگوهای ترکیبی روان‌شناسی عمومی و خانواده‌درمانی پرداخته‌اند (ژانگ و همکاران، ۲۰۲۳). بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی دقیق رابطه بین سازگاری روانی-اجتماعی و انسجام خانواده در خانواده‌های دارای کودک استثنایی است تا ضمن شناسایی ابعاد این رابطه، بستری علمی برای تدوین برنامه‌های مداخله‌ای خانواده‌محور و ارتقای بهزیستی روان‌شناختی این قشر آسیب‌پذیر فراهم گردد.

مبانی نظری

مبانی نظری پژوهش حاضر در تقاطع دو حوزه علمی «روان‌شناسی عمومی» و «خانواده‌درمانی» بنا شده است. از منظر روان‌شناسی عمومی، سازگاری روانی-اجتماعی فرآیندی پویا و چندبعدی است که شامل تعامل سازنده فرد با محیط پیرامون، مدیریت استرس، کارآمدی شخصی، مهارت حل مسئله و حفظ سلامت هیجانی می‌شود (سلیگمن، ۲۰۱۹). نظریه استرس و مقابله لازاروس و فولکمن بر این فرض استوار است که ارزیابی شناختی فرد از رویدادهای تنش‌زا (مانند داشتن کودک با نیازهای ویژه) تعیین‌کننده اصلی پاسخ‌های هیجانی و رفتاری اوست (لازاروس، ۲۰۲۰). اگر والدین کودک استثنایی ارزیابی منفی و فاجعه‌آمیزی از موقعیت داشته باشند، سازگاری روانی-اجتماعی آن‌ها به شدت افت کرده و مکانیسم‌های دفاعی ناکارآمدی بروز می‌دهند (رضایی و همکاران، ۱۴۰۰).

از سوی دیگر، در حوزه خانواده‌درمانی، «مدل گردشگری اولسن» انسجام خانواده را به عنوان میزان پیوند عاطفی و همبستگی متقابل اعضای خانواده تعریف می‌کند (اولسن، ۲۰۲۰). طبق این نظریه، خانواده‌ها در پیوستاری از انسجام شامل متصل‌نشده، جدا، متصل و درهم‌تنیده قرار دارند که تعادل بهینه در سطح «متصل» مشاهده می‌شود. هنگامی که یکی از اعضای خانواده دارای معلولیت یا نیاز استثنایی است، سیستم خانواده ممکن است به سمت افراط (یعنی درهم‌تنیدگی مفرط همراه با از دست رفتن استقلال فردی) یا تفریط (یعنی گسستگی و بی‌توجهی عاطفی) حرکت کند (نولز و همکاران، ۲۰۲۱). تلفیق این دو رویکرد نشان می‌دهد که کاهش سازگاری روانی-اجتماعی والدین به عنوان اجزای کلیدی سیستم، توانایی حفظ مرزهای سالم و انسجام عاطفی خانواده را مختل ساخته و ایجاد تعارض، انزوا و فرسودگی هیجانی را به دنبال دارد (مک‌ماهون و همکاران، ۲۰۲۳).

پیشینه پژوهش

بررسی مطالعات پیشین نشان‌دهنده توجه پژوهشگران به ابعاد مختلف سازگاری و کارکرد خانواده‌های دارای فرزندان استثنایی است. تورس و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی بهزیستی روان‌شناختی و انسجام ساختاری در والدین کودکان با معلولیت ذهنی» نشان دادند که سطح پایین سازگاری روانی والدین به طور معناداری با کاهش همبستگی عاطفی و افزایش گسیختگی در سیستم خانواده مرتبط است. در مطالعه‌ای دیگر، احمدی و همکاران (۱۴۰۲) با بررسی رابطه میان کیفیت زندگی، سازگاری روانی-اجتماعی و پویایی‌های خانواده در مادران کودکان طیف اوتیسم دریافتند که مداخلات مبتنی بر توان‌مندسازی روانی-اجتماعی نقش بسزایی در بهبود انسجام و کاهش تنش‌های خانوادگی دارد.

وانگ و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی مقایسه‌ای پیرامون عملکرد خانواده‌های دارای کودکان استثنایی و عادی تأکید کردند که والدین کودکان استثنایی به دلیل بار مراقبتی بالا، نمرات پایین‌تری در شاخص‌های سازگاری روانی و انسجام خانوادگی کسب می‌کنند، مگر آنکه از حمایت‌های تخصصی خانواده‌درمانی بهره‌مند شوند. همچنین، کریمی و مرادی (۱۴۰۱) در پژوهش خود نشان دادند که مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی و خودکارآمدی والدین

پیش‌بینی‌کننده‌های قدرتمندی برای انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده‌های دارای کودک ناشنوا و کم‌بینا هستند. مرور ادبیات پژوهش حاکی از آن است که بهبود سازگاری روانی-اجتماعی به عنوان یک کاتالیزور عمل کرده و به خانواده‌ها کمک می‌کند تا در مواجهه با چالش‌های تربیتی کودک استثنایی، انسجام عاطفی خود را حفظ کرده و با بهره‌گیری از رویکردهای خانواده‌درمانی، پایداری ساختار خود را تضمین نمایند.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش اجرا، توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه والدین (پدران و مادران) کودکان استثنایی (شامل دانش‌آموزان با نیازهای ویژه ذهنی، آسیب شنوایی، بینایی و طیف اوتیسم) مشغول به تحصیل در مراکز آموزشی و توان‌بخشی شهر تهران در سال ۱۴۰۴ تشکیل دادند. با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، تعداد ۴ منطقه آموزشی از مناطق شمال، جنوب، شرق و غرب تهران انتخاب شده و از هر منطقه تعدادی از مراکز آموزشی کودکان استثنایی به صورت تصادفی برگزیده شدند. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران و با در نظر گرفتن ریزش احتمالی، تعداد ۲۲۰ نفر (۱۲۰ مادر و ۱۰۰ پدر) به عنوان نمونه نهایی انتخاب و مورد ارزیابی قرار گرفتند.

برای جمع‌آوری داده‌ها از دو ابزار استاندارد استفاده شد: ۱) پرسشنامه سازگاری روانی-اجتماعی (RAS): این پرسشنامه توسط بل (۱۹۶۱) و بازنگری‌های بعدی (مانند اسکات و همکاران، ۲۰۱۸) برای سنجش ابعاد سازگاری فردی، اجتماعی، عاطفی و شغلی تنظیم شده و پایایی آن در پژوهش‌های داخلی با آلفای کرونباخ ۰.۸۶ گزارش شده است. ۲) مقیاس انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده (FACES-IV): نسخه تجدیدنظرشده اولسن و همکاران (۲۰۰۶) که شامل زیرمقیاس‌های انسجام خانواده، انعطاف‌پذیری، ارتباط و رضایت خانوادگی است و پاسخ‌ها بر اساس طیف لیکرت ۵ درجه‌ای تنظیم شده‌اند. پایایی این ابزار در ایران توسط رضایی و همکاران (۱۴۰۰) با استفاده از همسانی درونی ۰.۸۹ به دست آمد. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، داده‌های مخدوش حذف شده و داده‌های نهایی با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ و به کمک آزمون‌های آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار) و آمار استنباطی (ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه هم‌زمان) در سطح معناداری $p<0.05$ تحلیل شدند.

یافته‌ها و تحلیل داده‌ها

در این بخش، ابتدا توصیف آماری متغیرهای پژوهش و سپس نتایج مربوط به فرضیه اصلی ارائه می‌گردد. جدول ۱ شاخص‌های توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار متغیرهای سازگاری روانی-اجتماعی و انسجام خانواده را نشان می‌دهد.

جدول ۱: شاخص‌های توصیفی متغیرهای سازگاری روانی-اجتماعی و انسجام خانواده

متغیر پژوهش	تعداد (N)	میانگین (Mean)	انحراف معیار (SD)	حداقل	حداکثر
سازگاری روانی-اجتماعی (کل)	۲۲۰	۶۴.۸۲	۱۱.۱۵	۳۲	۹۵
- سازگاری فردی	۲۲۰	۲۱.۴۰	۴.۲۵	۱۰	۳۵
- سازگاری اجتماعی	۲۲۰	۲۲.۱۵	۴.۸۰	۸	۴۰
- سازگاری عاطفی	۲۲۰	۲۱.۲۷	۳.۹۰	۱۰	۳۰
انسجام خانواده (کل)	۲۲۰	۷۲.۵۰	۱۲.۴۰	۳۸	۱۰۰
- همبستگی عاطفی	۲۲۰	۲۴.۶۰	۴.۵۰	۱۰	۳۵
- پیوندهای درون‌خانوادگی	۲۲۰	۲۳.۹۰	۴.۱۱	۹	۳۵
- مرزهای خانوادگی	۲۲۰	۲۴.۰۰	۴.۳۵	۱۰	۳۵

برای بررسی رابطه بین سازگاری روانی-اجتماعی و انسجام خانواده در خانواده‌های دارای کودک استثنایی از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ منعکس شده است.

جدول ۲: ماتریس همبستگی پیرسون بین سازگاری روانی-اجتماعی و انسجام خانواده

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵
۱. سازگاری روانی-اجتماعی کل	۱	-	-	-	-
۲. سازگاری فردی	۰.۸۱	۱	-	-	-
۳. سازگاری اجتماعی	۰.۷۹	۰.۶۵	۱	-	-
۴. سازگاری عاطفی	۰.۸۴	۰.۷۰	۰.۶۸	۱	-
۵. انسجام خانواده کل	۰.۵۸	۰.۵۲	۰.۴۹	۰.۵۵	۱

(معناداری در سطح $p < ۰.۰۱$ است)

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، بین سازگاری روانی-اجتماعی کل و انسجام خانواده کل رابطه همبستگی مثبت، مستقیم و معناداری وجود دارد. این بدان معناست که با افزایش سطح سازگاری روانی-اجتماعی والدین، میزان انسجام و همبستگی عاطفی در خانواده‌های دارای کودک استثنایی به طور معناداری افزایش می‌یابد.

برای تعیین میزان سهم مؤلفه‌های سازگاری روانی-اجتماعی در پیش‌بینی انسجام خانواده، از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳: نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه برای پیش‌بینی انسجام خانواده بر اساس مؤلفه‌های سازگاری

مدل	ضریب همبستگی (R)	ضریب تعیین (R^2)	ضریب تعیین تعدیل‌شده	خطای استاندارد برآورد	مقدار F	سطح معناداری (p)
۱	۰.۶۳	۰.۳۹۶۰	۰.۳۸۸	۸.۷۲	۴۲.۱۵	۰.۰۰۱

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که مؤلفه‌های سازگاری روانی-اجتماعی در مجموع حدود ۳۹ درصد از واریانس متغیر انسجام خانواده را در خانواده‌های دارای کودک استثنایی تبیین می‌کنند. ضریب رگرسیون استانداردشده مؤلفه‌ها نشان داد که سازگاری عاطفی بیشترین نقش پیش‌بینی‌کنندگی را در انسجام خانواده داراست.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه بین سازگاری روانی-اجتماعی و انسجام خانواده در خانواده‌های دارای کودک استثنایی انجام گرفت. نتایج تحلیل‌های آماری نشان داد که بین سازگاری روانی-اجتماعی والدین و انسجام خانواده رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ به این معنا که والدین دارای سازگاری روانی-اجتماعی بالاتر، از انسجام عاطفی، همبستگی ساختاری و پیوندهای مستحکم‌تری در سیستم خانوادگی خود برخوردارند. این یافته همسو با نتایج پژوهش‌های تورس و همکاران (۲۰۲۳)، احمدی و همکاران (۱۴۰۲) و کریمی و مرادی (۱۴۰۱) است که تأکید کرده‌اند بهزیستی روان‌شناختی و مهارت‌های انطباقی والدین به عنوان عامل حفاظتی در برابر تنش‌های ناشی از فرزندپروری استثنایی عمل نموده و از گسیختگی سیستم خانواده جلوگیری می‌کند. از منظر روان‌شناسی عمومی و رویکردهای خانواده‌درمانی، والدینی که دارای سازگاری فردی و عاطفی بالاتری هستند، توانایی بهتری در مدیریت هیجانات منفی خود (مانند خشم، اندوه و احساس گناه) دارند، در نتیجه در تعامل با همسر و سایر فرزندان با انعطاف‌پذیری و همدلی بیشتری عمل کرده که این امر مستقیماً موجب تقویت مرزهای سالم و انسجام درون‌خانوادگی می‌شود (مینوچین، ۲۰۱۸؛ اولسن، ۲۰۲۰). در مقابل، افت سازگاری روانی-اجتماعی موجب فرسودگی عاطفی والدین، انزوای اجتماعی و در نهایت تضعیف پیوندهای عاطفی و بروز آشفتگی در ساختار خانواده می‌گردد (وانگ و همکاران، ۲۰۲۲). از این رو، مداخلات روان‌شناختی مبتنی بر رویکردهای خانواده‌درمانی که هم‌زمان به ارتقای سازگاری فردی والدین و بهبود الگوهای ارتباطی خانواده می‌پردازند، می‌توانند اثربخشی بالایی در توان‌مندسازی این خانواده‌ها داشته باشند. با وجود دستاوردهای ارزشمند، این پژوهش با برخی محدودیت‌ها از جمله مقطعی بودن طرح پژوهش، اتکا به ابزارهای خودگزارش‌دهی (پرسشنامه) که ممکن است تحت تأثیر سوگیری پاسخ‌دهندگان قرار گیرد، و محدود شدن جامعه آماری به شهر تهران مواجه بود. بر همین اساس پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی از طرح‌های طولی و روش‌های کیفی عمیق‌تر استفاده شود و تعمیم نتایج به سایر شهرهای کشور با احتیاط صورت گیرد. در نهایت، پیشنهاد کاربردی پژوهش این است که مراکز آموزشی کودکان استثنایی و سازمان‌های بهزیستی با راه‌اندازی کلینیک‌های مشاوره و خانواده‌درمانی، بسته‌های آموزشی مدونی را جهت ارتقای سازگاری روانی-اجتماعی والدین و تقویت انسجام خانواده طراحی و اجرا نمایند.

منابع

- احمدی، م.، شریفی، ح.، و کاظمی، ر. (۱۴۰۲). بررسی رابطه کیفیت زندگی و سازگاری روانی-اجتماعی با کارکرد خانواده در مادران کودکان دارای اختلال طیف اوتیسم. *فصلنامه روان‌شناسی افراد استثنایی*، ۱۳(۵۱)، ۷۸-۱۰۱.
- سیف‌نراقی، م.، و نادری، ع. (۱۴۰۱). *روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی (مقدمه‌ای بر کودکان با نیازهای ویژه)*. تهران: انتشارات ارسباران.
- صبوری، ز.، رضایی، ع.، و مرادی، ص. (۱۴۰۲). نقش میانجیگری بهزیستی روان‌شناختی در رابطه بین بارهای مراقبتی و انسجام خانواده در والدین کودکان کم‌توان ذهنی. *مجله روان‌شناسی بالینی و شخصیت*، ۲۱(۲)، ۴۵-۶۲.
- کریمی، ل.، و مرادی، ک. (۱۴۰۱). پیش‌بینی انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده بر اساس سازگاری اجتماعی و خودکارآمدی در والدین کودکان ناشنوا و کم‌بینا. *پژوهش در سلامت روان‌شناختی*، ۱۶(۳)، ۱۱۲-۱۳۰.
- کریمی، ف.، همتی، س.، و ناصری، م. (۱۴۰۰). بررسی مشکلات روان‌شناختی و سازگاری اجتماعی والدین کودکان استثنایی شهر تهران. *فصلنامه پایش*، ۲۰(۴)، ۴۳۱-۴۴۲.
- دلفانی، م.، زارعی، م.، و بهرامی، ح. (۱۴۰۱). تحلیل الگوهای ارتباطی و انسجام ساختاری در خانواده‌های دارای فرزند استثنایی. *فصلنامه خانواده پژوهی*، ۱۸(۷۰)، ۲۱۵-۲۳۴.
- رضایی، م.، کریمی، ز.، و صادقی، ب. (۱۴۰۰). بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده (FACES-IV) در جامعه ایرانی. *مجله روان‌سنجی*، ۱۰(۳۸)، ۵۵-۷۲.
- Bell, H. M .(۱۹۶۱) .*Adjustment Inventory: Manual* .Stanford University Press.
- Chen, Y., Wang, L & ,.Zhang, H. (۲۰۲٤). Psychosocial adjustment and family functioning among parents of children with developmental disabilities: A systematic review .*Journal of Intellectual Disability Research*.۱٦۲–۱٤٥ ,(۲)٦۸ ,
- Garcia, R., Martinez, P & ,.Lopez, S. (۲۰۲۲). Family cohesion and parental stress in families of children with special needs .*Family Process*.۹۹٥–۹۸۰ ,(۳)٦۱ ,
- Lazarus, R. S .(۲۰۲۰) .*Stress and Emotion: A New Synthesis* .Springer Publishing Company.
- McMahon, J., Miller, D & ,.Taylor, K. (۲۰۲۳). Family systems therapy interventions for parents of children with neurodevelopmental disorders .*Journal of Marital and Family Therapy*.۲۲۸–۲۱۰ ,(۱)٤۹ ,
- Miller, K & ,.Johnson, R. (۲۰۲۲). Caregiver burden and psychological adaptation in families of exceptional children .*Child: Care, Health and Development*.٦۳۳–٦۲۰ ,(٤)٤۸ ,
- Minuchin, S .(۲۰۱۸) .*Families and Family Therapy* .Harvard University Press.
- Olson, D. H. (۲۰۲۰). Circumplex model of marital and family systems .*Journal of Family Therapy*.۳٥–۱۸ ,(۱)٤۲ ,
- Olson, D. H., Waldvogel, L & ,.Tiesel, J. W .(۲۰۰٦) .*FACES IV: Development and validation* . University of Minnesota.

- Parker, G., Smith, J & ,.Davis, M. (۲۰۲۱). Psychosocial adjustment challenges among parents raising children with severe intellectual disabilities .*Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*.۱۳۳۲–۱۳۲۰ ,(٥)۳٤ ,
- Scott, A., Brown, T & ,.Wilson, E. (۲۰۱۸). Measuring psychosocial adjustment in clinical and non-clinical populations .*Psychological Assessment*.۷٥۸–۷٤٥ ,(٦)۳۰ ,
- Seligman, M. E. P .(۲۰۱۹) .*The Optimistic Child: A Proven Program to Safeguard Children Against Depression and Build Lifelong Resilience* .Houghton Mifflin Harcourt.
- Smith, E., Jones, H & ,.White, R. (۲۰۲۳). Parental mental health and coping strategies in families of children with physical and cognitive disabilities .*Disability and Rehabilitation* , .۱۹٦٥–۱۹٥۰ ,(۱۲)٤٥
- Torres, A., Gomez, M & ,.Perez, L. (۲۰۲۳). Psychological well-being and structural family cohesion in parents of children with intellectual disabilities .*Journal of Family Psychology* , .۲٥۸–۲٤٥ ,(۲)۳۷
- Wang, X., Liu, Y & ,.Zhao, C. (۲۰۲۲). Comparative analysis of family functioning and parental adaptation in families with special needs children .*International Journal of Environmental Research and Public Health* ,(۱۱)۱۹ ,Article .٦۷۸۹
- Zhang, Q., Li, W & ,.Chen, J. (۲۰۲۳). Bridging family therapy and public psychology in special education support systems .*Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health* , ,(۱)۱۷Article .٤٥